

พลวัตของ “อิสลามการเมือง” ในอินโดนีเซียหลังยุคซูฮาร์โต

พาริศา ขจิตเมธ*

เกริ่นนำ

หลังจากยุคสงครามเย็นเป็นต้นมา เมื่อความขัดแย้งทางอุดมการณ์ระหว่างประเทศ ค่ายเสรีนิยมและค่ายคอมมิวนิสต์ได้สลายลงไป ประเด็นศาสนา วัฒนธรรมและอัตลักษณ์ในการเมืองก็เป็นที่สนใจมากขึ้นในแวดวงวิชาการ มีการตั้งคำถามมากมายในประเด็นต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับศาสนาอิสลามและอัตลักษณ์ของชาวมุสลิมในกระแสโลกาภิวัตน์ โดยเฉพาะคำถามที่ว่า การฟื้นคืนของอัตลักษณ์ทางศาสนาอิสลามนั้นสามารถไปกันได้กับกระแสประชาธิปไตยและสันติภาพได้อย่างไร^๑

เพื่อนำไปสู่ความเข้าใจโดยสังเขป ก่อนหน้านี้ในช่วงสงครามเย็น กลุ่มอิสลามการเมืองส่วนใหญ่ในโลกมียุทธศาสตร์ของการติดอาวุธและมีเป้าหมายต้องการเป็นรัฐอิสลาม และใช้ขีปนาวุธอย่างเข้มข้น เพราะในเวลานั้นโลกอิสลามต้องต่อสู้กับอำนาจนิยมตะวันตกและคอมมิวนิสต์ไปพร้อมๆ กัน แต่ภายหลังจากสงครามเย็น เมื่อระเบียบโลกเปลี่ยนไปสู่ทิศทางประชาธิปไตยมากขึ้น การเมืองในโลกมุสลิมส่วนใหญ่ก็ดำเนินกิจกรรมไปตามกรอบของแนวทางประชาธิปไตยและอิสลามไปพร้อมๆ กัน ไม่ว่าจะเป็น การจัดตั้งพรรคการเมือง การแพร่หลายขององค์กรศาสนาทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ รวมไปถึงการดำรงอยู่ของกลุ่มติดอาวุธ พื้นที่ทางการเมืองดังกล่าว ทำให้การทำงานของกลุ่มองค์กรมุสลิมที่หลากหลายมากยิ่งขึ้น มีข้อสังเกตว่าหลังยุคสงครามเย็น ศาสนาอิสลามยิ่งมีความสำคัญต่อชีวิตทางสังคมและการเมืองของชาวมุสลิม แม้บ่อยครั้งจะนำมาสู่การปะทะทางแนวความคิดในระหว่างกลุ่มอิสลามการเมืองด้วยกันและระหว่างกลุ่มพลังการเมืองอื่นๆ ในสังคม^๒

* นิสิตระดับปริญญาโท คณะรัฐศาสตร์ สาขาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑ Robert W.Hefner, *Civil Islam and democratization in Indonesia*, (United Kingdom: Princeton University Press, 2000), p.3.

^๒ ตัวอย่างงานวิชาการที่แสดงให้เห็นโฉมหน้าของพลวัตของอิสลามการเมืองทั้งก่อนและหลังสงครามเย็นได้แก่ งานของ Olivier Roy คือ *The failure of political Islam*, 1994 ; งานของ Peter Mandaville คือ *Global political Islam* และ *Transnational Muslim politics*, 2007 และ *Many faces of political Islam*, 2009 ของ Mohammed Ayoub

ในกรณีของอินโดนีเซีย เมื่อวันที่ ๒๑ พฤษภาคม ค.ศ.๑๙๙๘ เป็นวันที่กลุ่มนักศึกษา มหาวิทยาลัย ปัญญาชน และนักเคลื่อนไหวทางการเมืองทั้งหลายร่วมผลักดันให้ประธานาธิบดี ซูฮาร์โตลงจากตำแหน่งหลังจากปกครองประเทศด้วยระบอบเผด็จการทางทหารมาเป็นเวลากว่า ๓๒ ปี (๑๙๖๗-๑๙๙๘) ช่วงเวลาดังกล่าวถือเป็นช่วงเวลาของความไร้เสถียรภาพทางการเมือง สังคม และมีเหตุการณ์ความรุนแรงไปทั่วเกาะชวา กระนั้นอินโดนีเซียเป็นประเทศโลกมุสลิมประเทศหนึ่งที่น่าจับตามองในช่วงการเปลี่ยนผ่านจากยุคเผด็จการไปสู่ยุคประชาธิปไตย การเข้าสู่ยุคการปฏิรูป (Reformasi) ทำให้ภาคส่วนต่างๆ สามารถเข้ามาสู่พื้นที่ทางการเมืองรวมทั้งภาคส่วนที่หลากหลายของกลุ่มอิสลามการเมือง^๓ หากกล่าวในประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างสังคมมุสลิมกับรัฐในอินโดนีเซีย “อิสลามการเมือง” น่าจะเป็นชุดการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างศาสนานิสลาม มุสลิม และรัฐ ที่เหมาะสม ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงในโลกของความเป็นจริง โดยศึกษาผ่านชาวมุสลิมผ่านประสบการณ์ที่เกิดขึ้นกับผู้คน

มูฮัมหมัด อาโยบ (Mohammad Ayob) เสนอว่า คำว่า “อิสลามการเมือง” หรือ “Political Islam” เป็นขบวนการเคลื่อนไหวผู้นิยมแนวทางอิสลามในประเทศต่างๆ ที่เคลื่อนไหวภายใต้สภาพเงื่อนไขของสังคมและการเมืองของประเทศๆ นั้น มียุทธศาสตร์ในการดำเนินความเคลื่อนไหวแตกต่างกัน ส่วนใหญ่ปฏิเสธการใช้ความรุนแรง ขณะที่บางกลุ่มก็นิยมความรุนแรงเพื่อใช้ในการบรรลุเป้าหมาย^๔ ส่วน ปีเตอร์ แมนดาวิลล์ (Peter Mandaville) เลือกที่จะใช้คำว่า “การเมืองมุสลิม” หรือ “Muslim Politics” มากกว่าการใช้คำว่า Political Islam หรือคำว่า Islamism เน้นตรงที่การสร้างบรรทัดฐานการปกครองหรือการเมืองโดยตรง แต่เขาใช้คำว่า “การเมืองมุสลิม” ที่มีความหมายถึงการที่ทำให้เราพยายามคำนึงถึงความหลากหลายของอิสลามและเน้นไปถึงชาวมุสลิมในฐานะที่เป็นตัวกระทำทางสังคม (social actor) มากกว่าศาสนาอิสลาม^๕

บทความชิ้นนี้ต้องการชี้ให้เห็นว่า อินโดนีเซียเป็นตัวอย่งศึกษาซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความเข้าใจถึงพื้นที่ทางการเมืองที่หลากหลายของชาวมุสลิม โดยเฉพาะในช่วงการเปลี่ยนแปลงจากยุคเผด็จการสู่ความเป็นประชาธิปไตยของอินโดนีเซียหลังจาก ค.ศ. ๑๙๙๘ เป็นต้นมา ซึ่งจะนำไปสู่ความเข้าใจพื้นที่ทางการเมืองของชาวมุสลิมในอินโดนีเซียว่ามีลักษณะอย่างไรในช่วงที่ประเทศกำลังเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตย ในบทความนี้ผู้เขียนใช้คำที่อธิบายแตกต่างกันไป ผู้เขียนใช้คำว่า “กลุ่มอิสลามการเมือง” อธิบายถึงกลุ่มพลังทางสังคมโดยทั่วไป เช่น พรรคการเมือง องค์กรทางสังคม หรือองค์กรทางศาสนา เป็นต้น แต่หากใช้

^๓ Bahtiar Effendy, *Islam and the state in Indonesia*, 1st (Singapore: Institute of Southeast Asian Studies, 2003), p. 199.

^๔ Mohammad Ayob, *The many faces of political Islam: Religious and politics in the Muslim world* (Singapore: NUS Press, 2008), p.2.

^๕ Peter Mandaville, *Global political Islam* (New York: Routledge, 2007), p.20-21.

คำว่า “พรรคการเมืองมุสลิม” หมายถึง พรรคการเมืองที่ประกอบไปด้วยชาวมุสลิมโดยส่วนใหญ่ที่อาจให้ความสำคัญกับอุดมการณ์ที่แตกต่างกัน

๑. โอกาสของพรรคการเมืองมุสลิมหลังยุคระเบียบใหม่

หลังจาก ๓๒ ปีภายใต้การปกครองยุคระเบียบใหม่ ชาวอินโดนีเซียต้องเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมอย่างมาก แม้ต่อมามีการเลือกตั้งเพื่อจัดตั้งรัฐบาลที่มาจากระบอบประชาธิปไตยตั้งแต่ ค.ศ. ๑๙๙๙ แต่การเลือกตั้งยังคงเป็นสิ่งที่ท้าทายอย่างมากต่อการก่อตั้งรัฐบาลใหม่ ขณะที่กลุ่มการเมืองสำคัญในระบอบเผด็จการทหารยังคงมีบทบาทในการแทรกแซงทางการเมืองอย่างต่อเนื่องควบคู่ไปกับสถานการณ์ความรุนแรงภายในประเทศ

อย่างไรก็ตามกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนประเทศในเวลานั้นคือระบบการเลือกตั้งเสรี ช่วงเวลานั้นชาวอินโดนีเซียส่วนใหญ่มักเลือกผู้นำของเขabenพื้นฐานของวัฒนธรรมและศาสนา มีพรรคการเมืองมุสลิม^๖เกิดขึ้นอย่างไม่เป็นทางการกว่า ๔๒ พรรค จาก ๑๘๑ พรรคการเมือง^๗ เช่น พรรค PPP (The United Development Party), PBB (The Moon and Star Party), PKS (The Prosperous Justice Party), PKB (The National Awakening Party) และ PAN (The National Mandate Party) เป็นต้น สิ่งนี้เป็นสัญญาณว่าชาวมุสลิมได้เข้ามามีบทบาทในการเมืองที่เป็นทางการมากขึ้นกว่าในอดีต

กล่าวได้ว่า พรรคการเมืองมุสลิมเหล่านี้เองก็ใช่ว่าจะใช้หลักการของศาสนาอิสลามเป็นพื้นฐานทั้งหมด แต่พรรคต่างๆ เหล่านี้สนับสนุนแนวทางของอิสลามแตกต่างกันไป กล่าวคือ PBB และ PPP นิยมอิสลามเป็นหลักการสำคัญของพรรค (มีอุดมการณ์และสนับสนุนการใช้กฎหมายอิสลาม^๘) ส่วน PKB และ PAN ค่อนข้างผสมผสานระหว่างแนวทางอิสลามกับแนวทางโลกวิสัย แม้การผ่อนคลายทางการเมืองหลังยุคระเบียบใหม่จะทำให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์ ทั้งในแง่ของการเกิดขึ้นและขยายตัวของพรรคการเมืองมุสลิม สัญลักษณ์หรืออุดมคตินิยมของกลุ่มอิสลามการเมือง^๙

^๖ ในบริบทของการเมืองอินโดนีเซีย “พรรคการเมืองมุสลิม” คือ พรรคการเมืองที่ประกอบไปด้วยชาวมุสลิมเป็นส่วนใหญ่ แต่พรรคไม่ได้ยึดเอาอิสลามเป็นอุดมการณ์ของพรรคเพียงอย่างเดียวเท่านั้น

^๗ Bahtiar Effendy, *Islam and the state in Indonesia*, p.203-204.

^๘ กฎหมายอิสลาม (ชาริอะห์) หมายถึงประมวลข้อปฏิบัติต่างๆ ของกฎหมายศาสนาของศาสนาอิสลามที่ครอบคลุมวิถีการดำเนินชีวิตของบุคคลและสาธารณชนที่มีพื้นฐานมาจากหลักนิติศาสตร์ ของศาสนาอิสลามสำหรับใช้โดยมุสลิม กฎหมายชาริอะห์ครอบคลุมด้านต่างๆ ของชีวิตประจำวันทั้งระบบการปกครอง, ระบบเศรษฐกิจ, ระบบการดำเนินธุรกิจ ระบบการธนาคาร, ระบบการทำสัญญา, ความสัมพันธ์ในครอบครัว, หลักของความสัมพันธ์ทางเพศ, หลักการอนามัย และปัญหาสังคม

^๙ *Ibid.*, p.209.

แต่ประเด็นที่ยังคงเป็นข้อถกเถียงเรื่อยมาจนกระทั่งราว ค.ศ. ๒๐๐๑ คือการนำเอาหลักการของกบฏบัตร์จากร์ตาเข้ามาบรรจุไว้ในรัฐธรรมนูญ ๑๙๙๕ แม้ในความเป็นจริงกระบวนการดังกล่าวจะเป็นสิ่งที่มีความสำคัญอย่างมากกับผลประโยชน์ของชาวมุสลิม แต่กลุ่มอิสลามการเมืองยุคหลังซูฮาร์โตยังมีความคิดเห็นแตกต่างกันออกไปในเรื่องนี้^{๑๐} ปฏิเสธไม่ได้ว่าพัฒนาการของอิสลามการเมืองนับจากการล่มสลายของยุคระเบียบใหม่จำเป็นต้องเผชิญกับความท้าทายหลายประการด้วยกัน ทั้งการแข่งขันภายในกลุ่มอิสลามการเมืองเองหรือการต้องเผชิญหน้ากับการแข่งขันทางการเมืองกับฝ่ายอุดมการณ์ทางการเมืองอื่นๆ สถิติการเลือกตั้งในปี ค.ศ.๑๙๙๙ แสดงให้เห็นว่าชาวอินโดนีเซียเลือกพรรคการเมืองมุสลิมน้อยลงไป ซึ่งทำให้มาสู่แนวโน้มที่จะสรุปได้ว่าศาสนาไม่ได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับการเมืองอีกต่อไป

อย่างไรก็ตามข้อสรุปดังกล่าวอาจไม่ตรงกับความเป็นจริงนัก เพราะชาวมุสลิมมีแนวโน้มที่จะให้ความสำคัญกับหลักการและการปฏิบัติตามแนวทางของอิสลามมากขึ้น ผลสำรวจที่จัดทำโดยศูนย์การวิจัยอิสลามและสังคม (Pusat Pengkajian Islam dan Masyarakat - PPIM) ชี้ว่าแม้ชาวอินโดนีเซียที่จะสนับสนุนพรรคการเมืองอิสลาม (Islamic Party, หรือในที่นี้ คือ พรรคการเมืองมุสลิม) ลดลงอย่างเห็นได้ชัดจาก ๒๒.๖ เปอร์เซ็นต์ในช่วงของ ๒๐๐๑ และ ๒๑.๑ เปอร์เซ็นต์ใน ค.ศ.๒๐๐๒ แต่ผู้มีสิทธิเลือกตั้งให้ความสำคัญกับศาสนาอิสลามเพิ่มมากขึ้น^{๑๑}

จากผลสำรวจแสดงให้เห็นอีกว่าชาวอินโดนีเซียกว่า ๕๗ เปอร์เซ็นต์ ใน ค.ศ.๒๐๐๑ และอีกกว่า ๖๗ เปอร์เซ็นต์ ค.ศ.๒๐๐๒ มีความคิดเห็นว่ารัฐบาลอินโดนีเซียควรยึดพื้นฐานของคำสอนของศาสนาอิสลาม นอกจากนี้ ผลสำรวจเกี่ยวกับทัศนคติต่อการใช้กฎหมายอิสลาม ปรากฏว่าชาวมุสลิมกว่า ๖๑.๔ เปอร์เซ็นต์ ใน ค.ศ.๒๐๐๑ และ ๗๐.๘ เปอร์เซ็นต์ ใน ค.ศ.๒๐๐๒ เห็นด้วยกับการใช้กฎหมายอิสลาม แต่ยังปฏิเสธมาตรการที่มีการใช้ความรุนแรงในขณะเดียวกัน ผลสำรวจยังแสดงให้เห็นว่าชาวอินโดนีเซียส่วนใหญ่กว่า ๙๑.๖ เปอร์เซ็นต์ สนับสนุนหลักปรัชญาศีล^{๑๒} และรัฐธรรมนูญปี ๑๙๙๕ ประเด็นนี้แสดงให้เห็นว่าข้อบังคับทางศาสนาจะต้องเข้ากันได้กับแนวทางปรัชญาศีลและรัฐธรรมนูญ ๑๙๙๕^{๑๓}

^{๑๐} Ibid.

^{๑๑} Sunny Tanuwidjaja, "Political Islam and Islamic parties in Indonesia critically assessing the evidence of Islam's political decline", *Contemporary southeast Asia: a journal of international and strategic affairs* 32,1 (April 2010): p.37. นอกจากนี้ในงานของ Sunny ยังมีผลสำรวจจากสถาบันต่างๆ ต่อเนื่องมาจนถึงปี ๒๐๐๙ คือ ผลสำรวจจาก PPIM 2007, Centre for Strategic and International Studies (CSIS) 2009 และ Universitas Islam Nasional (UIN) ผลสำรวจทั้งหมดชี้ว่าอิสลามยังมีความสำคัญในฐานะเป็นหนึ่งในอัตลักษณ์ของชาติและชาวมุสลิมค่อนข้างมีความเคร่งครัดในศาสนาอย่างไรก็ตามชาวมุสลิมส่วนใหญ่กว่า ๙๐ เปอร์เซ็นต์ยังให้ความสำคัญกับหลักการปรัชญาศีลและรัฐธรรมนูญปี ๑๙๙๕

^{๑๒} หลักการพื้นฐานของอินโดนีเซีย ๕ ประการ ได้แก่ ๑.ชาตินิยม ๒.สากลนิยม ๓.รัฐบาลของประชาชน ๔.ความยุติธรรมในสังคม ๕.ความเชื่อมั่นในพระเจ้าองค์เดียว

^{๑๓} Ibid.

๒. การเป็นพันธมิตรและความแตกแยกของกลุ่มอิสลามการเมือง

เดือนมิถุนายน ค.ศ.๑๙๙๙ กลุ่มอิสลามการเมืองต่างๆ ทั้งกลุ่มพรรคการเมืองมุสลิมที่หลากหลายต่างเข้าร่วมเป็นพันธมิตรทางการเมือง (Poros tengah) เพื่อสร้างอำนาจต่อรองกับกลุ่มการเมืองชาตินิยม และกองทัพ พรรคหลักๆ ที่เข้าร่วมเป็นพันธมิตรทางการเมืองประกอบไปด้วยพรรค PAN (Partai Amanat Nasional) กลุ่มพรรคการเมืองและพรรค PKB ดังนั้นในวันที่ ๒๐ ตุลาคม ๑๙๙๙ ด้วยเสียงสนับสนุนจาก “สภาที่ปรึกษาประชาชน” หรือ MPR (Majelis Permusyawaratan Rakyat) ทำให้ นายอับดุลเราะห์มาน วาฮิด (Abdurrahman Wahid) สามารถขึ้นมาดำรงตำแหน่งประธานาธิบดีคนที่สี่ของอินโดนีเซีย (๑๙๙๙-๒๐๐๑) ส่วนนางเมกาวาตี ซูการ์โนบุตรี (Megawati Sukarnoputri) หัวหน้าพรรค PDI-P (Partai Demokrasi Indonesia Perjuangan) ดำรงตำแหน่งรองประธานาธิบดี ทำให้พรรค PKB ขึ้นมาเป็นพรรคนำในรัฐบาล อีกทั้งยังสามารถตั้งเสียงจากสภา MPR ซึ่งส่วนใหญ่เป็นสมาชิกของพรรคโกลคาร์เอาไว้ได้^{๑๔}

ความสำเร็จของการรวมเป็นกลุ่มอิสลามการเมืองดังกล่าวถือเป็นโอกาสที่ผลักดันระบอบเผด็จการทหารออกไปจากการเมือง การประนีประนอมระหว่างกลุ่มอิสลามการเมือง ถือได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการเชื่อมโยงความแตกต่างระหว่างกัน ขณะเดียวกันก็แสดงให้เห็นถึงความขัดแย้งระหว่างกลุ่มการเมืองอิสลามที่ค่อนข้างลึกซึ้งด้วย แม้ว่ารัฐบาลจะพยายามผลักดันให้เกิดความมั่นคงภายในระบบการเมืองของอินโดนีเซีย แต่น่าเสียดายว่าหลังจากนายอับดุลเราะห์มานได้รับตำแหน่งผู้นำอินโดนีเซีย เขากลับไม่ได้สานต่อการเป็นพันธมิตรทางการเมืองกับกลุ่มนักการเมืองมุสลิมสมัยใหม่อย่างราบรื่น

ความคิดในการยกเลิกการเป็นพันธมิตรของกลุ่มอิสลามการเมืองสร้างความตึงเครียดให้เกิดขึ้นภายในกลุ่มอิสลามการเมืองในเวลานั้น นายอับดุลเราะห์มานถูกวิจารณ์จากนักการศาสนาอิสลามสมัยใหม่ว่าไม่ค่อยเห็นใจชาวมุสลิมในประเทศ นอกจากจะโยกย้ายผู้นำมุสลิมคนสำคัญออกจากตำแหน่งรัฐมนตรีแล้ว ยังผลักดันนโยบายต่างๆ ที่กระทบต่อความรู้สึกของชาวมุสลิม ไม่ว่าจะเป็นการเปิดความสัมพันธ์ทางการค้ากับประเทศที่เป็นปฏิปักษ์กับโลกมุสลิม การริเริ่มให้สภาที่ปรึกษาประชาชนยกเลิกการห้ามกิจกรรมต่างๆ ของกลุ่มคอมมิวนิสต์ ที่ย้อนไปตั้งแต่ ค.ศ. ๑๙๖๖ ในมุมมองของนักเคลื่อนไหวทางการเมืองของชาวมุสลิมเขาไม่ค่อยใส่ใจกับชะตาชีวิตของชาวมุสลิมที่เกิดขึ้นในความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในจังหวัดโมลุกกะและจังหวัดโมลุกกะเหนือ^{๑๕}

^{๑๔} Marcus Mietzner, *Military politics, Islam and the state in Indonesia: From turbulent transition to democratic consolidation*, 1st (Singapore: ISEAS Publication, 2009), p.261.

^{๑๕} *Ibid.*, p.262

กล่าวได้ว่า ค.ศ.๑๙๙๙-๒๐๐๑ ถือเป็นช่วงเวลาของความไม่ลงรอยกันภายในกลุ่มอิสลามการเมือง ที่เห็นได้ชัดคือความสัมพันธ์ของกลุ่มมุสลิมสายจารีตประเพณีและกลุ่มมุสลิมสมัยใหม่ที่มีความซอหนับบัในฐานะที่องค์กรเหล่านี้มีบทบาททางการเมืองแบบทางการ ความแตกแยกทางการเมืองระดับผู้นำเป็นผลมาสู่ความขัดแย้งในหมู่ประชาชนรากหญ้า อีกทั้งยังเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการปฏิรูปกิจการต่างๆ ของประเทศโดยเฉพาะอย่างยิ่งการปฏิรูปกองทัพซึ่งเป็นช่องว่างที่อาจทำให้มรดกเผด็จการสามารถมาแทรกแซงในการเมืองภาคพลเรือน อย่างไรก็ตาม ท่ามกลางความไม่ลงรอยกันระหว่างกลุ่มอิสลามการเมืองก็สอดรับกระแสวิจารณ์ทิศทางของอิสลามการเมืองในประเทศที่เกิดขึ้นมาก่อนหน้านี้โดยกลุ่มปัญญาชนมุสลิมที่เป็นนักวิชาการและนักเคลื่อนไหว นำมาสู่การเปลี่ยนแปลงทิศทางของอิสลามการเมืองในเวลาต่อมา

๓. ปัญญาชนมุสลิมอินโดนีเซียร่วมสมัยกับการผสานคุณค่าอิสลามกับรัฐ

พัฒนาการของแนวทางอิสลามการเมืองใหม่ที่แตกต่างจากในช่วงสามทศวรรษที่ผ่านมา ปัญญาชนมุสลิมรุ่นใหม่ที่เป็นทั้งนักวิชาการและนักกิจกรรมต่างก็มีความสนใจเรื่องของศาสนาและการฟื้นฟูศาสนาอิสลามในบริบทของสังคมอินโดนีเซีย พวกเขาเชื่อว่าคุณค่าของอิสลามไม่จำเป็นต้องมีการผสานกันเข้ากับรัฐ องค์กรทางการเมืองหรือแข่งขันอยู่ในระดับเดียวกัน แต่ก็ไม่ใช่ว่ามีการแยกกันระหว่างศาสนากับการเมืองอย่างสิ้นเชิง เพียงแต่ในความเป็นจริงการนำรัฐและศาสนามาเทียบเคียงอย่างเท่าเทียมกัน นำไปสู่ความสับสนในเชิงโครงสร้างของรัฐและคุณค่าของอิสลาม^{๑๖}

แนวความคิดดังกล่าวเป็นการปฏิรูปอิสลามในยุคร่วมสมัยของกลุ่มปัญญาชนมุสลิมซึ่งมีบทบาทสำคัญตั้งแต่ช่วงทศวรรษที่ ๑๙๗๐ พวกเขาตระหนักถึงความเป็นจริงของสังคมการเมืองและให้คุณค่ากับหลักการปัญจศีล พวกเขามีทัศนะว่าในความเป็นจริงแล้วอิสลามเน้นบทบาททางสังคมมากกว่าบทบาทที่เกี่ยวข้องกับระบอบการปกครองหรือสถาบันทางการเมือง ดังนั้นไม่ว่าใครจะนำหลักการต่างๆ ไปใช้ไม่ว่าจะเป็นผู้รู้ทางศาสนา (อุลาม่า) หรือ นักเคลื่อนไหวทางการเมือง การนำหลักการต่างๆ ของศาสนาอิสลามมาใช้ ต้องมีการไตร่ตรองให้รอบคอบเสียก่อน^{๑๗}

^{๑๖} Bahtiar Effendy, *Islam and the state in Indonesia*, p.103-104.

^{๑๗} *Ibid.*, p.104-105.

กล่าวได้ว่าการก่อตัวของปัญญาชนมุสลิมสมัยใหม่นั้นเป็นการตรวจสอบการฟื้นฟูของศาสนาอิสลามและกฎหมายอิสลามใหม่จากหลักฐานทางคัมภีร์อัลกุรอานและหะดีษ^{๑๘} [วจนะของนบีมุฮัมมัด (ช.ล.)] โดยเฉพาะประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการเมืองว่าจริงหรือไม่ที่อิสลามมีการวางแผนทางชัดเจนในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการเมืองหรือระบอบของการปกครอง เพราะหลายทศวรรษที่ผ่านมาแสดงให้เห็นว่าอิสลามเผชิญหน้ากับประเด็นนี้มามากแล้วในประเทศโลกมุสลิม พวกเขาตอบโต้ข้อท้าทายในเรื่องนี้ว่าในความเป็นจริงแล้ว แนวความคิดของการมีรัฐอิสลาม (Dawlah Islamiyah) ไม่ได้ปรากฏอยู่ในคัมภีร์อัลกุรอาน แต่เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นมาใหม่ซึ่งเป็นผลผลิตของโลกมุสลิมที่เกิดขึ้นมาเพื่อที่จะต่อต้านการครอบงำของอาณานิคมตะวันตก^{๑๙}

อย่างไรก็ตามอิสลามมีหลักการสำคัญบางประการที่เข้ามามีส่วนช่วยการบริหารงานของรัฐและแง่มุมเกี่ยวกับเรื่องของการปกครอง เช่น การปรึกษาหารือ (Shura) หลักของความยุติธรรม (Adl) และ หลักความเท่าเทียมกัน (Musawah) ทั้งหมดสะท้อนแนวทางการบริหารบ้านเมืองในช่วงต้นของศาสนาอิสลามหรือในเวลาที่ท่านศาสดามีชีวิตอยู่ เรียกว่าเป็นรูปแบบการปกครองมะดีนะฮ์ (Mitsaq al Madinah) นั่นคือ การปกครองซึ่งมีกฎเกณฑ์ในเรื่องความสัมพันธ์ทางสังคมและการเมืองในชุมชนความเชื่อที่หลากหลายอันประกอบไปด้วยชาวมุสลิม และชนเผ่าต่างๆ เป็นชุมชนแห่งความเชื่อที่อยู่ร่วมกัน (อุมมะฮ์-Ummah)^{๒๐}

แม้จะปฏิเสธไม่ได้ว่าการพัฒนาของอิสลามการเมืองในช่วงเวลานับจากการล่มสลายของยุคระเบียบใหม่ ต้องเผชิญกับความท้าทายหลายประการด้วยกัน ทั้งการแข่งขันภายในกลุ่มอิสลามการเมืองเองหรือการต้องเผชิญหน้ากับการแข่งขันทางการเมืองกับฝ่ายอุดมการณ์ทางการเมืองอื่นๆ เห็นได้จากการสถิติการเลือกตั้ง ค.ศ. ๑๙๙๙ ที่ชาวอินโดนีเซียเลือกพรรคการเมืองอิสลามน้อยลงไปและการที่กลุ่มอิสลามการเมืองไม่ประสบความสำเร็จในการใช้อิสลามในเชิงสัญลักษณ์เพื่อที่จะดึงการสนับสนุนจากชาวมุสลิมอินโดนีเซีย อย่างไรก็ตามการที่ชาวมุสลิมในประเทศยังให้ความสำคัญกับศาสนาอิสลามก็ยังคงเป็นโอกาสให้กลุ่มอิสลามการเมืองต่างๆ ผลักดันเรื่องนี้เข้าสู่การเมืองอย่างเป็นทางการ

^{๑๘} กฎหมายอิสลามมีรากฐานมาจากคัมภีร์อัลกุรอานและวจนะของศาสดา มุฮัมมัด (ช.ล.) ที่มีเนื้อหา ๒ ประเภท หนึ่งคือเนื้อหาที่เป็นรากฐานหรือหลักใหญ่ สองคือเนื้อหาที่มีความหมายหลายนัย ซึ่งส่วนนี้มีลักษณะที่ยืดหยุ่นขึ้นอยู่กับ การตีความหรือวินิจฉัย นำมาสู่การเกิดสำนักกฎหมายอิสลามหลายสำนักที่มีรายละเอียดปลีกย่อยที่ที่แตกต่างกันเพื่อสนองตอบต่อสถานการณ์ที่มีปัจจัยแตกต่างกันออกไป นักปราชญ์อิสลาม ได้แบ่งเป็นนักคิดใหญ่ ๆ ทางกฎหมายอิสลาม ๒ แนวทาง คือ ตามแนวทางซุนนี และชีอะฮ์ สำหรับแนวทางซุนนีที่ชาวมุสลิมส่วนมากนับถือ แบ่งออกเป็น ๔ สำนักกฎหมายคือ หะนะฟี มาลิกีย์ ซาฟีอี และ ฮัมบาลีย์

^{๑๙} Ibid.

^{๒๐} Ibid., p.107.

แม้การล่มสลายของยุคระเบียบใหม่จะเป็นโอกาสให้ชาวอินโดนีเซียก้าวเข้าสู่ยุคแห่งการเรียนรู้ในระบอบประชาธิปไตยมากขึ้น กระนั้น การดำรงอยู่ของกองกำลังติดอาวุธมุสลิม (Muslim Militia) บางส่วนยังคงทำทลายการดำรงอยู่ของอินโดนีเซียภายใต้หลักการปัญญาศีล พวกเขาอ้างว่าระบบการปกครองในปัจจุบันมีความไม่เป็นธรรม ดังนั้นจึงต้องการให้นำเอากฎหมายอิสลามมาใช้ปกครองประเทศ กลุ่มที่โดดเด่น คือ (กลุ่มลัสการ์ จูฮาด (Laskar Jihad) พวกเขาได้รับความสนใจมาตั้งแต่ปี ค.ศ.๒๐๐๐ ในช่วงเกิดความขัดแย้งระหว่างพลเรือนชาวคริสต์และชาวมุสลิมในโมลุกกะ พวกเขาจึงระดมกำลังในการสู้รบเพื่อปกป้องชาวมุสลิมในนามของศาสนาโดยอ้างว่ารัฐบาลล้มเหลวในการปกป้องชาวมุสลิมที่นั่น ความขัดแย้งทางศาสนาและชาติพันธุ์ยังคงเป็นความท้าทายของอินโดนีเซียในการก้าวสู่ความเป็นประชาธิปไตย

๔. ความท้าทายของกองกำลังมุสลิมนอกแบบ (Paramilitaries) ต่อหลักปัญญาศีล

แม้การล่มสลายของยุคระเบียบใหม่จะเป็นโอกาสให้ชาวอินโดนีเซียก้าวเข้าสู่ยุคแห่งการเรียนรู้ในระบอบประชาธิปไตยมากขึ้น แต่มีกลุ่มกองกำลังมุสลิมนอกแบบและกลุ่มมุสลิมนิยมแนวทางแบบฐานรากบางส่วนยังคงทำทลายการดำรงอยู่ของอินโดนีเซียภายใต้หลักการปัญญาศีล พวกเขาเรียกร้องการใช้กฎหมายอิสลามที่ยังคงเป็นไปอย่างต่อเนื่องและเข้มข้นโดยเฉพาะในช่วงทศวรรษของการฟื้นฟูอิสลามทั่วโลกในช่วงทศวรรษที่ ๑๙๗๐ โดยมีการผลักดันให้มีการใช้กฏบัตรจากร์ตา^{๒๑}เข้ามาบรรจุไว้ในรัฐธรรมนูญ ๑๙๔๕^{๒๒} กลุ่มที่มีความโดดเด่นได้แก่กลุ่ม FPI (Front Pembela Islam) กลุ่ม MMI (Majelis Mujahideen Indonesia) และ HTI (Hizbut Tahrir Indonesia) ที่ต่างเรียกร้องให้ชาวมุสลิมสนับสนุนการใช้กฎหมายอิสลามเพื่อที่จะแก้ปัญหาวิกฤติการณ์ที่เกิดขึ้นในอินโดนีเซียในปัจจุบัน นอกจากนี้พวกเขาคิดความศาสนาเพื่อรับรองการใช้มาตรการที่รุนแรงในการโจมตีสถานบันเทิงต่างๆ ที่พวกเขาอ้างว่าเป็นสิ่งชั่วร้ายและเป็นศัตรูของอิสลาม อาทิ คาเฟ่ ดิสโกเทค คาสिनอและสถานบริการทางเพศต่างๆ ดังนั้นพวกเขาก็เรียกร้องให้ใช้กฎหมายอิสลามในฐานะเป็นธรรมนูญสูงสุดเนื่องจากพวกเขามองว่าระบบการปกครองในรูปแบบปัจจุบันเป็นรูปแบบที่ไม่ชอบธรรม และเต็มไปด้วยการทุจริต พวกเขาจึงปฏิเสธการประนีประนอมกับรัฐบาลและการเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมือง กระนั้นแนวทางของกลุ่มกองกำลังนอกแบบก็ค่อนข้างมีความแตกต่างกันไป^{๒๓}

^{๒๑} ถ้อยคำส่วนหนึ่งที่กำหนดทิศทางของรัฐธรรมนูญ ๑๙๔๕ โดยให้ผู้ที่นับถือศาสนาอิสลามสำนึกถึงความเป็นมุสลิมและปฏิบัติตามกฎหมายชาริอะห์

^{๒๒} Tim Huxley, *Disintegrating Indonesia?: Implication for regional security*, (New York: Oxford University Press, 2002), p.66.

^{๒๓} Hoorhaidi Hasan, *Islamic militancy ,sharia, and democratic consolidation in post-Suharto Indonesia.*[On line], 23 October 2007. Available from <http://hdl.handle.net/10220/4399>

๕. การฟื้นฟูการใช้กฎหมายอิสลามในระดับท้องถิ่น

กระแสของการปฏิรูปประเทศ (Reformasi) หลังยุคซูฮาร์โต ก็เป็นโอกาสให้ประเด็นกฎหมายอิสลามถูกหยิบยกขึ้นมาพูดอีกครั้งหนึ่ง โดยกลุ่มเคลื่อนไหวมุสลิมต่างๆ มีความต้องการในการนำกฎหมายอิสลามมาใช้ตามภูมิภาคต่างๆ ของประเทศเพิ่มมากขึ้น เริ่มต้นจากการที่พรรคการเมืองอิสลามต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น PPP, PBB, PNU (Partai Nahdlatul Ummat) ในช่วงประธานาธิบดี บาชารุดดีน ยูซุฟ ฮาร์บีบี (๑๙๙๘-๑๙๙๙) ต่างก็เห็นด้วยในการฟื้นฟูกฎบัตรจารีตที่ประกอบไปด้วยถ้อยคำเจ็ดคำ คือ Dengan kewajiban menjalankan syari'at Islam bagi pemeluk pemeluknya (แปลความได้ว่า “การบังคับให้ผู้ที่มีนิกายศาสนาอิสลามปฏิบัติตามกฎหมายซารีอะฮ์”) แทนที่รัฐธรรมนูญมาตราที่ ๒๙ ซึ่งมีข้อความว่า “รัฐควรจะต้องมีพื้นฐานอยู่บนความเชื่อในพระเจ้าองค์เดียว” ขณะที่พรรคการเมือง PAN และ PKB ที่สังกัดองค์กรมุสลิมใหญ่ทั้งสององค์กร ยังไม่เห็นด้วยกับการแก้ไขรัฐธรรมนูญด้วยรูปแบบดังกล่าว ทำให้เกิดข้อถกเถียงและนำไปสู่ความล้มเหลวในการบรรจุข้อบังคับของการใช้กฎหมายอิสลามเข้ามาไว้ในรัฐธรรมนูญของประเทศ^{๒๔}

อย่างไรก็ตามแรงบันดาลใจของการนำซารีอะฮ์ยังคงเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องในสภาท้องถิ่นต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นระดับจังหวัดหรือตำบล ควบคู่ไปกับความต้องการรูปแบบการปกครองตนเองและระบบการเลือกตั้งคณะผู้บริหารส่วนภูมิภาคทางตรง (Pilkada) ซึ่งนำมาสู่การออกกฎเกณฑ์บังคับใช้ซารีอะฮ์ในส่วนภูมิภาค (Perda-syari'ah) ในหลายจังหวัดของอินโดนีเซีย อาทิ อาเจห์ สุมาตราตะวันตก เรียว บันเตน ซวาตวันตอก ซวาตวันออก กะลิมันตันใต้ สุลาเวสีใต้ โมลุกกะเหนือ เป็นต้น กล่าวได้ว่าการบังคับใช้ซารีอะฮ์ในส่วนภูมิภาคถือว่าเป็นทิศทางใหม่ของการเมืองอิสลามในอินโดนีเซียที่ไม่เคยเกิดขึ้นในประวัติศาสตร์^{๒๕}

สรุป

โดยสรุป หลังจากการล่มสลายหลังยุคระเบียบใหม่ กล่าวได้ว่าบทบาทกลุ่มอิสลามการเมืองต่างๆ เติบโตด้วยพลวัตและการแข่งขันในช่วงการเปลี่ยนผ่านไปสู่ยุคประชาธิปไตย การปรากฏขึ้นของกลุ่มอิสลามการเมืองหลังการล่มสลายของซูฮาร์โตมีความหลากหลายมาก และสามารถแบ่งออกได้เป็นสามกลุ่มคือ กลุ่มที่ ๑ กลุ่มอิสลามการเมืองที่เป็นพรรคการเมือง ซึ่งมีความหลากหลายและผสมผสานทางอุดมการณ์ระหว่างอุดมการณ์อิสลาม ชาตินิยมและโลกวิสัย กลุ่มที่ ๒ กลุ่มองค์กรมุสลิมสายกลางและกลุ่มปัญญาชนมุสลิมและที่ทำงานในระดับ

^{๒๔} Ibid.

^{๒๕} Ibid.

มวลชน กลุ่มที่ ๓ กลุ่มกองกำลังมุสลิมนอกแบบที่ยึดเอาอุดมการณ์อิสลามเป็นหลัก เมื่อกล่าวถึงพลวัตของกลุ่มอิสลามการเมือง ความขัดแย้งกันระหว่างกลุ่มอิสลามการเมืองทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ทำให้เกิดการทบทวนกระแสของการปฏิรูปอิสลามการเมืองโดยกลุ่มปัญญาชนมุสลิมที่มีการวิจารณ์การรับเอาแนวทางอิสลามเข้ามาใช้ในการเมือง นอกจากนี้ การปรากฏตัวของกลุ่มกองกำลังมุสลิมนอกแบบต่างๆ ก็เป็นสิ่งที่ท้าทายรัฐบาลในการเผชิญหน้ากับกลุ่มที่ขึ้นมาท้าทายหลักการปัจเจกศีล โดยเรียกร้องการนำกฎหมายอิสลามในฐานะกฎหมายสูงสุดมาใช้ กระนั้นการนำกฎหมายอิสลามเข้ามาใช้ภายใต้การควบคุมของรัฐในระดับท้องถิ่นก็ยังคงเป็นสิ่งที่กลุ่มการเมืองมุสลิมในระดับชาติและระดับท้องถิ่นปรารถนามากกว่าความต้องการเปลี่ยนแปลงอินโดนีเซียให้เป็นรัฐอิสลาม

บรรณานุกรม

- Ayoob, M. The many faces of political Islam: Religious and politics in the Muslim world. Singapore : NUS Press, 2008.
- Effendy, B. Islam and the state in Indonesia. 1. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies, 2003.
- Hefner, W.R. Civil Islam: Muslim and democratization in Indonesia. New Jersey : Princeton University Press, 2000.
- Huxley, T. Disintegrating Indonesia?: Implication for regional security. New York : Oxford University Press, 2002.
- Mandaville, P. Global political Islam. New York: Routledge, 2007.
- Mietzner, M. Military politics, Islam and the state in Indonesia: From turbulent transition to democratic consolidation. 1. Singapore : ISEAS Publication, 2009.
- Tanuwidjaja, S. Political Islam and Islamic Parties in Indonesia critically assessing the evidence of Islam's political decline. Contemporary Southeast Asia: A journal of International and Strategic Affairs 32 (April 2010): p.29-49.